

BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ

Ankara, 2006

Bazı meraklar, insanı değişik sonuçlarla karşılaştırabiliyor. Geçtiğimiz yıllarda Kızılderililerin kökenlerini ve dillerini merak etmiş ve bazı araştırmalarda bulunmuştuk. Birçok internet sitesinde konuyla ilgili geniş bilgiler ve sözlükler vardı. Bu sözlüklerden biri de Taino Kızılderililerinin “Modern Taino Sözlüğünün İlk Baskısı” adıyla yayımlanan ağız sözlüğüdür: (<http://members.dandy.net/~orocobix/tedict.html> - 25.05.2006; <http://www.maskmaster.com/Dictionary.html> - 25.05.2006). Bu sözlükte “A”dan “Z”ye bazı önemli kelimeler, cümle örnekleri sıralanmış ve daha sonra da kısa gramere ve Taino kabilesine mensup kişi adlarına yer verilmiştir. Sözlük ve diğer malzemelerin en başında bütün bunların bir Taino dili öğretmeni olan Pedro Guankeyu Torres’in büyük çabaları sayesinde gerçekleştirildiği kaydedilmiştir. Aynı kişi, ilgili web sayfasında günümüz Taino Kızılderililerinin kendi dillerini yerleşim birimlerinde kullanmaya devam etmekte olduklarını ifade etmiştir. İncelemelerimiz esnasında Taino Kızılderilileri tarafından kullanılmakta olan bazı kelimelerle Türkçe kelimeler arasında ilginç benzerliklerin bulunduğunu tespit ettik. Bunlardan bazılarını aşağıda veriyoruz:

Tainoca	Eski Türkçe	İngilizce
<i>aji</i> “acı biber”	< <i>açığ</i> “acı”	<i>hot pepper</i>
<i>Bo</i> “oldukça zengin”	< <i>ba:y</i> ** “zengin”	<i>great lord</i>
<i>cayuco</i> “kayık”	< <i>kayguk</i> “kayık”	<i>boat</i>
<i>eieri</i> “adamlar”	< <i>er/eren</i> “adamlar”	<i>men</i>
<i>turey</i> “gök, gök yüzü”	< <i>teyri</i> “gök, gök yüzü”	<i>sky</i>
<i>Gua-Turey</i> “Tanrı, Yaratıcı”	< <i>Kö:k</i> <i>Teñri</i> “Tanrı; Yaratıcı”	<i>The Creator / Yaya</i>
<i>yara</i> “yer”	< <i>ye:r</i> “yer”	<i>place</i>

** Bazı örneklerde, ünlülerden sonra yer verilen iki nokta (:), o ünlünün uzun olduğunu göstermektedir. Eski/Orta Türkçe kelimelerde bulunan bazı uzun ünlülere ait yazı karakterlerini “unicode” sisteminde bulamadığımız için bu şekilde göstermek durumunda kaldık.

Gua-Turey, aşağıdaki adreste geçmektedir:

(<http://hometown.aol.com/sobaokokoromo1/intro.html> - 25.05.2006).

Gua-Turey'deki, "ua" diftongu, acaba *Kö:k* kelimesindeki aslı uzunluğun bir izi midir? Çünkü bu kelime, Yakutçada *küöx* şeklinde (VASİLİEV –CARGISTAY– 1995: 99) "üö" diftonguna sahiptir.

Aynı web adresinde *Gua-Turey* isminin bulunduğu yerde *Ata Bei* şeklinde isimlendirilen ve kendisine kutsallık atfedilen bir kişi bulunmaktadır. Bu ismin üzerine tıkladığımızda *Ata Bey* kelimelerinin yer aldığı web sayfasında, kucagında iki çocuğu emziren bir kadın karşımıza çıkmaktadır. Kulağımıza pek de uzak gelmeyen bu iki kelimenin Türkçe ile ne derece ilgisi vardır bilemiyoruz.

Tanrı kelimesi çeşitli Türk lehçelerinde de çok farklı seslere bürünmüştür: Azerice ve Türkiye Türkçesinde *Tanrı*, Kırgızcada *Teñir* (ERCİLASUN vd. 1991: 848-849) Yakutçada *Tañara* (VASİLİEV –CARGISTAY– 1995: 260), Çuvaşçada ise *Turra* veya *Turı* şeklinde (CEYLAN 1996: 82, 83, 161) kullanılmaktadır. Tainocadaki *Turey*, Çuvaşçada kullanılan biçimlere çok daha yakındır.

Taino Kızılderililerinin dilleri üzerine yaptığımız araştırmalara bu şekilde devam ederken, internette bir Eskimo dilinin karşılıkları İngilizce olarak verilmiş oldukça kapsamlı sözlüğüne rastladık. Sürdürdüğümüz çalışmalar sonunda bu sözlükte birçok Türkçe kelimenin bulunduğunu fark ettik. Interactive İnupiaq Dictionary (İnteraktif İnupiaq Sözlüğü) adı verilen bu sözlük, İnupiaq Eskimolarına aittir. Adı geçen sözlük, Donald H. Webster ve Wilfried Zibell tarafından hazırlanmış olan İnupiat Eskimo Dictionary (İnupiaq Eskimoları Sözlüğü) –Fairbanks, Alaska, 1970– adlı eserden faydalanılarak hazırlanmıştır:

(<http://www.alaskool.org/Language/dictionaries/inupiaq/dictionary.htm>- 25.05.2006). Bu sözlükteki Türkçe alıntılardan türemiş olanları, Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen ve 20-26 Eylül 2006 tarihleri arasında Ankara'da yapılan "V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı"na bir bildiri olarak sunmuştuk. *Bu bildirimizde ise, İnupiaqçadaki Türkçe basit kelimeler üzerinde durmak istiyoruz. Ancak önce İnupiaqça ve İnupiaqlar hakkında kısaca bilgi vermenin uygun olacağını düşünüyoruz. İnupiaqça, Kuzey Alaska'da konuşulan bir Eskimo dilidir. İnupiaqlar, Kuzey Alaska'nın kıyı bölgelerinde ve kutup bitki örtüsüyle kaplı olan daha iç kesimlerde yaşarlar. İç kesimlerde yaşayanlar; Ren geyiği, kuş ve balıklarla geçimlerini sağlarken, kıyıda yaşayanlar; deniz memelileri, Ren geyiği, kuş ve balık avlayarak hayatlarını sürdürmektedirler.*

İñupiaqça, Sibiryâ Yupik ve Merkezî Yupik dilleriyle ilişkili olmakla birlikte Grönland Adası'nda ve Kanada'da konuşulan Inuvialuit, Inuit ve Kalaallit dillerine daha yakındır. İñupiaqların nüfusu 13.000 kadardır. Bu nüfusun ancak 3.100 kişisi İñupiaqça konuşmaktadır ve bunların çoğunluğu kırk yaşın üzerindedir. Diğerleri yaygın olarak İngilizce konuşurlar. Yazılı iletişim ve kültür dili olarak da bu dili kullanmaktadırlar. Zengin bir sözlü edebiyatı olan İñupiaqçayı bazı İñupiaq yazarları, eserlerinde işletmişlerdir

(<http://nmlm.gov/pnr/ethnomed/inupiaq.html> - 25.05.2006).

Kuzey Alaska'nın büyük bölümünde konuşulan İñupiaqçaya en yakın dil olan İnuitçe, Kanada'da bulunan 31.000 İnuit'in 24.000'i tarafından; ayrıca Grönland'da bulunan 46.400 İnuit'in 46.000'i tarafından konuşulmaktadır. Anlaşılan İñupiaq Eskimoları, kendi ana dillerini pek koruyamamışlardır

(<http://www.flw.com/languages/inupiaq.htm> - 25.05.2006; KARA 2004: 1503-1504).

İñupiaqçada Türkçe kelimelerin yanı sıra Asya toplumlarının dillerine ait kelimeler de bulunmaktadır:

İñupiaqça	Rusça	İngilizcesi
<i>palapkaaq</i> "çadır"	< <i>palátka</i> "çadır"	<i>tent</i>
<i>panapkaaq</i> "çadır"	< <i>palátka</i> "çadır"	<i>tent</i>

Yukarıdaki Rusça kelime (ŞÇERBİNİN 1989: 347), Yakutçada da *balaakka* "çadır" (VASİLİEV –CARGISTAY- 1995: 50) şeklinde kullanılmaktadır. İñupiaqçada "çadır" anlamına gelen bir başka kelime daha vardır: *tupiq*.

İñupiaqça	Moğolca	İngilizcesi
<i>naparuq</i> "kaburga, eğe"	< <i>kabirga</i> "kaburga, eğe"	<i>Rib</i>

Hasan Eren, Türkiye Türkçesindeki *kaburga* kelimesinin etimolojisi üzerinde dururken, bu kelimenin aslının Moğolca *kabirga* olduğunu belirtmiştir (EREN 1999: 199).

İñupiaqça	Sogdca/Orta Farsça	İngilizcesi
<i>timi</i> "ten, vücut, beden"	< <i>tan</i> "ten, vücut, beden"	<i>body</i>
<i>tammabvik</i> "cehennem (istrap/acı yeri)"	< <i>tmw</i> "cehennem"	<i>hell (place of suffering)</i>

(<http://www.iranica.com/articles/v11f4/v11f4003.html> - 25.05.2006; TEKİN 1976: 466).

İñupiaqça	Arapça	İngilizcesi
<i>qaafa</i> “bir şeyin üst tarafı, geminin suyun dışındaki kısmı; balığın sırt bölümü”	< <i>kafâ</i> “kafa, baş”	<i>topside, dorsal area, dorsal area of a fish</i>
<i>qaafani</i> “en üstte, tepede, başta”		<i>on top</i>
<i>qaafaniittuq</i> “en üstte, tepede, başta”		<i>on top</i>
<i>qixam qaafa</i> “çatı, dam, tavanın üst kısmı”		<i>roof, ceiling's top</i>
<i>nuna</i> “dünya, yer yüzü”	< <i>dünyâ</i> “dünya, yer yüzü”	<i>land, earth</i>
<i>aularuq nuna</i> “yer sarsıntısı, zelzele, deprem”		<i>earthquake</i>
<i>ixiqsaqtuq nuna</i> “yer sarsıntısı, zelzele, deprem”		<i>earthquake</i>
<i>nunauruat</i> “millet; ülke, yurt, memleket”		<i>country, nation</i>

Arapça *dünyâ*, en Kuzey'deki Türk lehçelerinden biri olan Çuvaşçada da *tınçe* (CEYLAN 1996: 160) şeklini almıştır.

İñupiaqça	Çince	İngilizcesi
<i>saiyu</i> “çay”	< ç 'a “çay”	<i>Tea</i>

(EREN 1999: 82).

İñupiaqça	Eski Hintçe	İngilizcesi
<i>papa</i> “biber”	< <i>pippali</i> “biber”	<i>Pepper</i>

Hasan Eren, *biber*'in Eski Hintçe olduğunu belirtir (EREN 1999: 52).

Asya milletlerine ait olan bu kelimelerin yanı sıra İñupiaqçada Şamanizmle ilgili kavramların bulunması, İñupiaqların Asyalı olduklarının önemli bir delili olsa gerektir: *afatkubnaq* “medyum -ruh dünyasıyla iletişim kurar- (edebî olarak; şamana benzeme)”, *afatkuq* “şaman, tıp insanı, tedavi eden adam, büyücü doktor”, *Ixitqusibiksuaq* “Mukaddes/Kutsal Ruh” (edebî olarak; iyi ruh), *sixam ieua* “atmosferin ruh yöneticisi (edebî olarak; hava veya gök yüzü insanı/kişisi), *tuunbaq* “şamanın yardımcı ruhu; şeytan”, *tuunbaqtalık* “şamañ, yardımcı ruhla desteklenmiş; cin, şeytan, kötü kimse, kötü-ruh”.

Ethel G. Stewart, *Dene ve Na-Dene Kızılderilileri –Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler MS. 1233-* adıyla Türkçeye çevrilen eserinde, Kızılderili kabilelerinin bir kısmının atalarının Uygur Türkleri olduğunu dile getirir. Stewart, Uygurların yaşadığı Tarım bölgesinin etnik bakımdan çok karışık olduğunu, Türklerin yanı sıra Soğdların, Çinlilerin, Tibetlilerin, Kitanların bu bölgede iç içe yaşadıklarını belirtir. Ona göre, bölge halkının bu derece karışık olması, lingüistik durumu da çok karmaşık hâle

getiriyordu. Konuşma dilleri yazı dillerine oranla büyük faklılık gösteriyordu. Konuşma dilinde Türkçe, Toharca, Çince, Soğdca, Tibetçe, Kitanca, İpek Yolu Arapçası gibi birçok dile ait kelimeler kullanılıyordu (STEWART 2000: 7, 38, 89, 119–125, 162, 173–174, 261, 279–181, 296–299, 359).

İşte bir Eskimo dilinde geçen ve yukarıda verilen Arapça, Soğdca, Çince, Eski Hintçe kelimeler ile bildiri içerisinde üzerinde duracağımız Türkçe kelimeler; bu karışık mirasın günümüze kadar gelmiş uzantıları olmalıdır.

Biz, zaman zaman ayrı ve düşmanca yaşamalarına rağmen Uygur–Karluk birlikliği tarihte önemli bir yer tuttuğu için (SALMAN 1981: 176–180, 184–186) Moğol istilâsı yüzünden Alaska'ya kaçan Uygur Türkleri arasında Karluk Türklerinin de bulunduğunu düşünüyoruz. Çünkü Karluk Türkleriyle ilgili araştırmaları bulunan Hüseyin Salman, bir makalesinde Doğu Karluklarının 12. yüzyıldan sonra Çin kaynaklarında izine rastlanmadığını belirtir (SALMAN 1981: 189). Ethel G. Stewart'ın yukarıda zikrettiğimiz eserinde Moğol istilâsı yüzünden Türklerin Amerika'ya kaçış tarihi MS. 1233 olarak verilir.

Kanaatimizce 12. yüzyıldan sonra Çin kaynaklarında izlerine rastlanmayan Doğu Karlukları, 13. yüzyılın ilk yarısında Amerika'ya (Alaska) kaçmak zorunda kaldıkları için Çin kayıtlarından düşmüşlerdir. Bunun en önemli delili, Alaska'da bulunan yer adlarıdır: Karluk Köyü, Karluk Irmağı, Karluk Gölü (<http://www.ankn.uaf.edu/ANCR/Alutiiq/RachelMason/index.html> - 25.05.2006; <http://www.servantair.com/villages/karluk.html> - 25.05.2006 ; KARA 2004: 1507-1508).

DNA araştırmalarında ise, başka bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bir Rus genetikçi, Kızılderililerle Kuzey Moğolistan'da göçebe olarak yaşayan insanlar arasında yaygın DNA benzerliği bulunduğunu iddia etmiştir.

Moskova Vavilov Genel Genetik Enstitüsü Müdür Yardımcısı Ilya Zakharov, *Christian Science Monitor*'a yaptığı açıklamada, Sibiry'a'da yaşayan Tuva Türkleri üzerine yaptığı genetik çalışmaların Kızılderililerin kökenlerini tespit eden bir araştırmaya dönüştüğünü ifade etmiştir.

Zakharov; bunun büyük ve önemli bir gelişme olduğunu, kendilerinin daha önce birçok toplumu incelediklerini ve hata payı az bir olasılıkla Kızılderililerin Tuva Türkleriyle aynı DNA'ya sahip olduğunu tespit ettiklerini belirtmiştir.

Bilim adamları, 30-40 bin yıl önce Asya kökenli insanların mamutlar ve benzeri kürklü hayvanların peşinden giderek Sibiry'a'nın buz tabakaları yardımıyla Bering

Boğazı'ndan Alaska'ya göç ettiklerini iddia ediyorlardı. Genetikçilerse Amerika'nın ilk sakinlerinin sayı bakımından 5 binden fazla olmadığını ve bunların Kuzey Çin ve Moğolistan'dan geldiğini tahmin etmektedirler.

Fakat Zakharov'un araştırması, dikkati daha belirgin bir noktada yoğunlaştırmaktadır. 1998 yılında Moskova'nın 3.400 km. güneydoğusunda bulunan Ak Dovurak bölgesine yapılan ve kendisinin başkanlık ettiği bir gezide Zakharov, 430 civarında Tuva Türkünden saç örnekleri almış. Zakharov, saç köklerindeki DNA'ları analiz etmiş; bunları Eskimoların, Navajo ve Apache Kızılderililerinin DNA'larıyla karşılaştırmış.

Bunun sonucunda Zakharov, Kızılderililerin DNA yapısının tamamen Tuva Türklerinininkiyle aynı (30 örnekten oluşan bir grubun DNA yapısının % 72, 300 örnekten oluşan bir diğer grubun DNA yapısının ise % 69 tıpatıp aynı) olduğunu keşfetmiştir.

Zakharov'a göre, diğer millet veya toplulukların DNA'sı, Tuva Türklerinin DNA'sı kadar Kızılderili ve Eskimoların DNA'sına yakın değildir

(<http://www.trussel.com/prehist/news94.htm> - 25.05.2006;

<http://groups.yahoo.com/group/turkc-1/message/105> - 25.05.2006;

<http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/07/22/051-full.html> - 25.05.2006).

2-4 Temmuz 1999 tarihleri arasında Denizli'de yapılan "Yedinci Türk Dünyası Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı"na katılan Onayda Kızılderili Kabilesi Reisi ve Amerika Yerlileri Sosyal İşler Daire Başkanı M. Franklin Keel de Kızılderililerin atalarının Baykal Gölü ve Yenisey-Tuva bölgelerinden Amerika'ya, Alaska üzerinden göç ettiklerini ifade etmiştir

(<http://www.turkiyegazetesi.com/articles/articles/default.asp?id=286170&winmode=pop&wr=1> - 25.05.2006).

Türklerle Kızılderililer arasındaki bu yakınlıklar ilginçlikleri de beraberinde getiriyor. Bolu'da yaşayan kīmya mühendisi Sabahattin Kalaycıoğlu, Kızılderili kıyafetleriyle yaşamaya başlamış ve Kızılderili reisi Tatanka Yotanka (Oturamboğa)'nın adını almıştır

(<http://www.bolukizilderili.com/Frame.htm> - 25.05.2006).

Yalvaç Ural'ın da bu konuda bir düşüncesi var. Ural, bizim daha önce sunduğumuz bildiriye atıfta bulunduktan sonra şunları ifade etmiştir: "Bazı bilim adamları, Asya Türklerinin Bering Boğazı'ndan Amerika'ya geçtiğini, hatta Kızılderililerin bile

Asya'dan göçmüş insanlar olduğunu söylüyorlar. Bilim belki daha sonra, daha kanıtlanmış verilerle bu gerçekleri doğrulayacaktır”

(<http://www.milliyet.com.tr/2006/02/16/pazar/yazural.html> - 25.05.2006).

Biz, konunun bu kısmının gelecekte yapılacak daha ayrıntılı araştırmalarla aydınlanacağını düşünüyor ve bu araştırmalara katkı sağlayacağını düşündüğümüz bildirimizin ana bölümüne geçiyoruz.

İñupiaçadaki Türkçe basit kelimeleri iki bölümde ele almak mümkündür:

A. Türkçe Bāsit İsimler.

B. Türkçe Basit Fiiller.

A. Türkçe Basit İsimler*

Türkçe Basit İsimler ve Bunlarla İlgili Diğer Kelimeler**

1. İñu. *argak* < ET. *erñe:k*

2. İñu. *argaak* < ET. *erñe:k*

İñupiaçça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>argak</i> “parmak”	< <i>erñe:k</i> “parmak”	<i>finger</i>
<i>argaak</i> “eldiven”	< <i>erñe:k</i> “parmak”	<i>gloves</i>
<i>argaaqtuq</i> “kırık parmak”		<i>broken finger</i>

Eski Türkçe *erñe:k* kelimesi, Hakasça ve Tuvaca gibi bazı Kuzey-Doğu Türk lehçelerinde korunmuştur. Diğer Türk lehçelerinde ise, yerini *barmak/parmak* kelimesine bırakmıştır (CLAUSON 1972: 234; EREN 1999: 325). Aynı kelimeyle ilgili olan ve “eldiven” anlamına gelen *argaak* kelimesiyle “kırık parmak” anlamına gelen *argaaqtuq* kelimesinin ikinci ünlüsünün uzun olması dikkat çekicidir. Çünkü Eski ve Orta Türkçe'de de *erñe:k* kelimesinin ikinci hecesinde uzunluk bulunmaktadır (CLAUSON 1972: 234; DANKOFF-KELLY: 1985: 26).

erñe:k'te bulunan “ñ” sesi, “g”ye dönebilir. Türk lehçelerinde görülen bu tür bir ses gelişmesini Saadet Çağatay bir makalesinde genişçe işlemiştir (ÇAĞATAY 1988: 15-30). Türkçe kökenli olduğunu düşündüğümüz *argak*'ta da böyle bir gelişme görülmüş olmalıdır.

3. İñu. *ini* < ET. *i:n*

* Alfabetik olarak ele alınmışlardır.

** İñupiaççada kullanılan ve bildirimizde yer verilen kelimelere şu web adreslerinden bakılabilir:
<http://www.alaskool.org/Language/dictionaries/inupiaq/dictionary.htm>
<http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Chuathbaluk.htm>

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>ini</i> “ev, oda”	< <i>i:n</i> “vahşi hayvan ini”	<i>place, room</i>
<i>inikitchuq</i> “küçük ev/oda”		<i>small place, room</i>

ini kelimesinin son sesi türemiş bir ünlüdür. Sebebi, orijinalindeki “n” ünsüzünün vurgulu söylenmesidir. Benzer bir ses gelişmesi, aşağıda üzerinde duracağımız *ipi* “sap, kulp, kabza, tutma yeri -kova vb. için-” kelimesinde de bulunmaktadır.

4. İñu. *ipi* < ET. *yıp/yip*

5. İñu. *ipu* < ET. *yıp/yip*

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>ipi</i> “sap, kulp, tutma yeri -kova vb. için-”	< <i>yıp/yip</i> “ip, iplik; sicim, bağ”	<i>handle (of a bucket etc.)</i>
<i>ipu</i> “tutma aracı, ip, bağ, sap”	< <i>yıp/yip</i> “ip, iplik; sicim, bağ”	<i>tool handle</i>
<i>ipütaq</i> “olta ipi, misina”		<i>Fish line</i>
<i>ipibaqtubaa</i> “o erkeği kırbaçlar”		<i>whips him</i>
<i>ipibaqtuun</i> “köpek kırbaç”		<i>dog whip</i>
<i>ipiruaq</i> “boğar”		<i>suffocates, smothers, drowns</i>
<i>ipükaa</i> “o erkeği boğar”		<i>suffocates him, smothers him, drowns him</i>

Üzerinde durulan son iki kelimenin (*ipi/ipu*), Türkçenin daha önceki dönemlerinde *yıp/yip* şekli bulunurken, Harezmi Türkçesinde (13. yüzyıl) *ip* şekline rastlanmıştır (CLAUSON 1972: 870).

6. İñu. *kigiyuk* < ET. *keyik*

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>kigiyuk</i> “ön tarafı beyaz kaz; sakarca kazı (Anser albifrons)”	< <i>keyik</i> “yaban hayvanı”	<i>white-fronted goose (Anser albifrons)</i>

Eski Türkçedeki *keyik* kelimesi, Çuvaşçada *kayık* şeklinde (CEYLAN 1996: 132) “yabanî kuş” anlamıyla yaşamaktadır. Söz konusu kelimenin Çuvaşçadaki anlamıyla İñupiaqçadaki anlamı birbirine yakındır. Aynı kelime, güntümüz Türk leçelerinden Türkiye Türkçesinde *geyik*, Azerbaycan Türkçesinde ise *keyik* şeklinde (ERCİLASUN vd. 1991: 270) anlam daralmasına uğrayarak sadece bir tür av/yaban hayvanını ifade

etmek üzere kullanılmaktadır. Çuvaşça ve İñupiaççada anlam bakımından dört ayaklılardan kanatlı türüne bir geçiş söz konusudur.

7. İñu. *qaluk* < ET. *balık*, OT. *baluk*

8. İñu. *aqaluk* < ET. *balık*, OT. *baluk*

9. İñu. *iqaluk* < ET. *balık*, OT. *baluk*

İñupiaçça	Eski/Orta Türkçe	İngilizcesi
<i>qaluk</i> “balık”	< <i>balık/baluk</i> “balık”	<i>fish</i>
<i>aqaluk</i> “balık”	< <i>balık/baluk</i> “balık”	<i>fish</i>
<i>iqaluk</i> “balık”	< <i>balık/baluk</i> “balık”	<i>fish</i>
<i>Chuathbaluk</i> “1800’lü yılların ortalarında Alaska’da yaşayan İngalik Kızılderililerinin yaz aylarındaki balık avlama yeri”		<i>Chuathbaluk was the site of an Ingalik Indian summer fish camp in the mid-1800s</i>
<i>qalufniaqtuq</i> “balık avlama, balıkçılık”		<i>fishing</i>
<i>qalugaa</i> “uzun saplı balık ağı örme”		<i>dip netting</i>
<i>qalugruaq</i> “som balığı”		<i>salmon</i>
<i>qalukpik</i> “alabalık”		<i>trout</i>
<i>qaluksiubayuk</i> “balık kartalı”		<i>osprey (Pandion haliaetus)</i>
<i>qaluktuq</i> “bir balık tutar”		<i>... catches a fish</i>
<i>qaliuqtuq</i> “balığı pişirir”		<i>... cooks fish</i>
<i>qalusraaq</i> “akbalık”		<i>whitefish</i>
<i>aqalugniaqtuq</i> “balık avlama, balıkçılık”		<i>fishing</i>
<i>aqalukpik</i> “alabalık”		<i>trout</i>
<i>aqaluksiubayuk</i> “balık kartalı”		<i>osprey (Pandion haliaetus)</i>
<i>aqaluktuq</i> “bir balık tutar”		<i>... catches a fish</i>
<i>iqalugniabusiptiktun</i> “senin balık tuttuğun gibi”		<i>like you have caught fish</i>
<i>iqalugniaqtuq</i> “balık avlama, balıkçılık”		<i>fishing</i>
<i>iqalugruaq</i> “som balığı”		<i>salmon</i>
<i>iqalukpik</i> “alabalık”		<i>trout</i>
<i>iqaluktuq</i> “bir balık tutar”		<i>... catches a fish</i>
<i>iqalusraaq</i> “akbalık”		<i>whitefish</i>

balık kelimesinin Eski Türkçede *balık* yanında *balak* şekli de kullanılmıştır. Kuman lehçesinde *baluk* şekli tespit edilmiştir (CLAUSON 1972: 335).

baluk ~ *qaluk* örneklerinde görülen kelime başı *b-* ~ *k-* (*q-*) nöbetleşmesine bir Türk lehçesi olan Çuvaşçada da rastlanmıştır: GT. *bu* ~ Çuv. *ku*. Gürer Gülsevin, bu zamirin yalnızca Çuvaşçada bulunduğunu belirtir (GÜLSEVİN 1994: 60).

qaluk örneğinin başında bulunan “*q-*”nun baskın söylenmesinden dolayı bir ünlü türemesi meydana gelmiş ve *iqaluk** “balık”, *aqaluk* “balık” şekilleri ortaya çıkmıştır.

1800’lü yılların ortalarında Alaska’da yaşayan İngiliz Kızılderililerinin yaz aylarındaki balık avlama yeri olan *Chuathbaluk* kelimesinde ise, *baluk* kelimesinin orijinal şekliyle korunduğunu düşünüyoruz.

10. İñu. *qixak* < ET. *kö:k*

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>qixak</i> “gök yüzü; cennet; dam, çatı; tavan”	< <i>kö:k</i> “gök, gök yüzü”	<i>sky; heaven; roof; ceiling</i>

Eski Türkçede ünlüsü uzun olan *kö:k* “mavi; gök, gök yüzü” kelimesi, Sahacada *küöx* “gök, gök yüzü”, Çuvaşçada ise *kıvak* “gök, gök yüzü” (TEKİN 1975: 11; VASİLİEV -CARGISTAY- 1995: 99) biçimindedir. Eski Türkçedeki “uzun ö” ünlüleri, Çuvaşçada “-ıva-” seslerine denk gelmektedir (TEKİN 1975: 11). Acaba Yakutçada “-üö-”, Çuvaşçada “-ıva-” seslerine denk gelen “uzun ö”, İñupiaqça “-ixa-” seslerine mi denk geliyor?

Eski Türkçede *Teñri* kelimesinin “gök, gök yüzü” anlamının yanı sıra “cennet” anlamının bulunması, öte yandan *Kö:k Teñri* kelimelerinin birlikte “cennet” anlamına gelmesi (CLAUSON 1972: 523, 709), İñupiaqçadaki *qixak* ile Türkçe *kö:k* arasındaki bağlantıyı güçlendirmektedir.

11. İñu. *quaq* < ET. *kak/ka:k*

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>quaq</i> “donmuş çiğ et veya balık”	< <i>kak/ka:k</i> “kurutulmuş şey”	<i>raw frozen meat or fish</i>
<i>quaqtuq</i> “donmuş çiğ et veya balığı yer”		<i>... eats quaq -frozen food-</i>

* İngilizce ve İñupiaqçada “ı” ünlüleri bulunmadığı için, İñupiaqça-İngilizce olarak hazırlanan *İñupiat Eskimo Dictionary* (Fairbanks-Alaska, 1970) adlı eserde ve bundan faydalanılarak hazırlanan *Interactive İñupiaq Dictionary* adlı internet sözlüğünde İñupiaqçaya geçen Türkçe kelimelerdeki “ı”lar “i” şeklinde gösterilmiş olabilir.

Eskimo kelimesinin yaygın anlamının da “kurutulmuş et yiyenler” olması, düşündürücüdür: (<http://alt-usage-english.org/excerpts/fxeskimo.html> - 25.05.2006).

Kurutulmuş olan şeylere *kak* diyen Eski Türkler, kurutulmuş ete ise *kak et* diyorlardı (ÖGEL 2000: 295).

12. İñu. *tarra* < ET. *toguru*

13. İñu. *tavra* < ET. *toguru*

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>tara</i> “doğru”	< <i>toguru</i> “doğru”	<i>that's right</i>
<i>tavra</i> “doğru”	< <i>toguru</i> “doğru”	<i>that's right</i>

ET. *toguru* kelimesi (CLAUSON 1972: 473), çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillere girmiştir: TT. ve Az. *doğru*, Tkm. *doğrı*, Çuv. *türi*, Tat. *turı*, Başk. *tura*, Kaz. *tuvra*, Kırg. *tuura*, Özb. *toğri*, YUyg. *toğra* (ERCİLASUN vd. 1991: 180, 181).

14. İñu. *tuutaq* < OT. *totak/to:dak*

İñupiaqça	Orta Türkçe	İngilizcesi
<i>tuutaq</i> “dudağa takılan demir halka; hızma, hırızma”	< <i>totak/to:dak</i> “dudak”	<i>lip-plug, labret</i>

Hasan Eren, etimolojik sözlüğünde *dudak* kelimesinin Türkçe olduğunu, fakat bunun kökünün bilinmediğini ifade etmiştir (EREN 1999: 122). Bu yüzden İñupiaqçadaki Türkçe kökenli kelimelerden biri olan *tuutaq* örneğine şimdilik basit kelimeler arasında yer verdik. Orta Türkçede kısa ünlülü kullanımının yanında bu kelimenin uzun ünlülü biçiminin de bulunması ve İñupiaqçadaki biçimin de uzun ünlü taşıması bir başka dikkat çekici durumdur.

B. Türkçe Basit Fiiller

1. İñu. *ikiruq* < ET. *kir-*

İñupiaqça	Eski Türkçe	İngilizcesi
<i>ikiruq</i> “girer; biner -gemi, kayak, kızak, uçak için-”	< <i>kir-</i> “girmek”	... <i>enters, gets on or into, embarks (boat, sled, airplane etc.)</i>

ikiruq kelimesindeki “k-”nin baskın söylenmesinden dolayı başta bir ünlü türemesi meydana gelmiştir. *iqaluk* “balık”, *aqaluk* örneklerinde de başta, kalın k (q)’den önce, benzer bir şekilde ünlü türemesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Son iki kelimenin aslı *qaluk* şeklindedir.

SONUÇ

1. İñupiaçadaki Türkçe kelimeler; İñupiaqların Asya’da yaşadıkları dönemde Türklerden aldıkları kelimeler olabileceği gibi, Asya’dan Alaska’ya geçen Türklerin dillerinden alınmış kelimeler de olabilir.

2. Asya’dan Alaska’ya geçişin zamanı, değişik biçimlerde değerlendirilmekle birlikte son zamanlarda yapılan araştırmalarla bu geçişin özellikle Moğol akınları sırasında olduğu ortaya konmuştur. Bu araştırmalarda bir grup Uygur Türkünün Moğollardan kaçarak Alaska’ya geçtiği vurgulanmıştır. Biz, Uygur-Karluk ilişkilerinin tarihte önemli bir yer tuttuğunu ve Alaska’daki Karluk yer adını da dikkate alarak bu geçişte Uygur Türkleri yanında Karluk Türklerinin de bulunduğunu belirtmek istiyoruz.

3. Çok daha önceki zamanlarda Asyalı kavimlerin Aleut adaları yoluyla Amerika’ya (Alaska) göç ettiklerini düşünenler bulunmaktadır. Bu dikkate alındığında, o dönemlerde bu göçe katılan Türklerden alınan bazı kelimeler de İñupiaçada yaşıyor olabilir. Öte yandan bazı Türkçe kelimeler Moğol püskürtmesi sonucu Alaska’ya kaçan Uygur/Karluk Türklerinden alınmış da olabilir. Toplumlar, birbirleriyle farklı zamanlarda iletişim içinde olurlarsa, kelime alış verişleri de birkaç farklı zaman diliminde gerçekleşebilir.

4. *nuna*, *timi*, *qaafa* gibi kelimeler; İñupiaçadaki Türkçe kelimelerin Uygur-Karluk Türkleriyle ilgisini gösterecek diğer verilerdir. Karluklar, Müslüman Araplarla Çinliler arasında yapılan savaşta Arapların yanında yer almışlardı. Karlukların İlk Müslüman Türk grubu olabileceği yolunda görüşler de vardır. Bu kelimeler, Araplarla yüzleşen ve onlardan kelime alan Türk toplulukları aracılığıyla geçmiş olmalıdır.

KISALTMALAR

Az. : Azerice

Başk. : Başkırtça

Çuv. : Çuvaşça

ET. : Eski Türkçe

GT. : Genel Türkçe

İñu. : İñupiaçça

Kaz. : Kazakça

Kırg.	: Kırgızca
MS.	: Milâttan Sonra
OT.	: Orta Türkçe
Özb.	: Özbekçe
Tat.	: Tatarca
TT.	: Türkiye Türkçesi
Tkm.	: Türkmençe
vd.	: ve diğerleri
YUyg.	: Yeni Uygurca

KAYNAKLAR

Basılı Kaynaklar

- CEYLAN, Emine: 1996, *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*, Simurg, Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard: 1972, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press.
- ÇAĞATAY, Saadet: 1988, "Türkçede ñ-g Sesine Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1954*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 15-30.
- DANKOFF, Robert-James KELLY: 1985, *Mahmûd al-Kâşgarî-Compendium of the Turkic Dialects (Dîvân Lugât at-Turk)*, Part III, Harvard University Office of the University Publisher.
- DİLÂÇAR, A.: 1968, "Orta İrancı-Türkçe İlişkileri", *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler-1966*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 153-158.
- DOERFER, Gerhard: 1976, "Proto-Turkic: Reconstruction Problems", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1975-1976*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 1-59.
- ERCİLASUN, Ahmet B. vd.: 1991, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü-I (Kılavuz Kitap)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EREN, Hasan: 1999, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer: 1994, "Göktürk Anıtları İle Yaşayan Üç Lehçemizin (Halaç, Çuvaş, ve Saha/Yakut) Tarihî İlgi Düzeni", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1990*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 55-64.
- KARA, Mehmet: 2004, "Bir Eskimo Dilinde Türkçenin İzleri-I: Türemiş Kelimeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri-I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 1503-1524.

ÖGEL, Bahaeddin: 2000, *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Kültür Bakanlığı Yayınları/638, Ankara.

SALMAN, Hüseyin: 1981, "VII. ve X. Asırlar Arasında Önemli Türk Boylarından Karluklar ve Karluk Devleti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 15, s. 169–206.

STEWART, Ethel G. (Çeviren: Eşref Bengi ÖZBİLEN): 2000, *Dene ve Na-Dene Kızılderilileri –Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler MS. 1233–*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

ŞÇERBİNİN, V. G.: 1989, *Russko-Turetskiy Slovar/Rusça-Türkçe Sözlük*, Moskova.

TEKİN, Şinasi: 1976, *Uygurca Metinler II-Maytrisimit*, Sevinç Matbaası, Ankara.

TEKİN, Talât: 1975, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

TÜRKKAN, Reha Oğuz: 1999, *Kızılderililer ve Türkler –Bir Tarihin, Bir Dramun Hikâyesi–*, 3. Baskı, e Yayınları, İstanbul.

WEBSTER, Donald H., ZİBELL, Wilfried: 1970, *Iñupiat Eskimo Dictionary*, Fairbanks, Alaska.

VASİLİEV -CARGISTAY-, Yuriy: 1995, *Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları

<http://www.turkhaber.org/69.html> - (25.05.2006)

<http://www.uaf.edu/anlc/stats.html> - (25.05.2006)

<http://www.uaf.edu/anlc/langs/i.html> - (25.05.2006)

<http://www.uaf.edu/anlc/languages.html> - (25.05.2006)

<http://www.flw.com/languages/inupiaq.htm> - (25.05.2006)

<http://www.basbug.itgo.com/karluklar.htm> - (25.05.2006)

<http://www.flw.com/languages/inupiaq.htm> - (25.05.2006)

<http://nnlm.gov/pnr/ethnomed/inupiaq.html> - (25.05.2006)

<http://www.trussel.com/prehist/news94.htm> - (25.05.2006)

<http://www.nativeamericans.com/Eskimo.htm> - (25.05.2006)

<http://www.fotuva.org/newsletters/fot20.html> - (25.05.2006)

<http://www.encyclopedia.com/html/i1/igloo.asp> - (25.05.2006)

<http://members.dandy.net/~orocobix/tedict.html> - (25.05.2006)

<http://www.encyclopedia.com/html/E/Eskimo.asp> - (25.05.2006)

<http://inquiryunlimited.org/timelines/histNatAm.html> - (25.05.2006)

<http://www.encyclopedia.com/html/E/EskimoA11.asp> - (25.05.2006)

http://www.compmore.net/~tntr/ata_anain_natlangs.html - (25.05.2006)

<http://www.milliyet.com.tr/2006/02/16/pazar/yazural.html> - (25.05.2006)

<http://www.outdoorsdirectory.com/magazine/steelhead.htm> - (25.05.2006)

http://www.alaskool.org/language/central_yupik/yupik.html - (25.05.2006)

<http://www.alutiiqmuseum.com/education/alutiiqlanguage.htm> - (25.05.2006)

<http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/07/22/051.html> - (25.05.2006)

<http://www.ankn.uaf.edu/ANCR/Alutiiq/RachelMason/index.html> - (25.05.2006)

http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/08/20/haber_47154.php - (25.05.2006)

http://www.encyclopedia.com/html/section/Eskimo_EskimoLife.asp - (25.05.2006)

http://www.alaskool.org/language/inupiaqhb/Inupiaq_Handbook.htm - (25.05.2006)

<http://www.alaskool.org/language/manytongues/ManyTongues.html> - (25.05.2006)

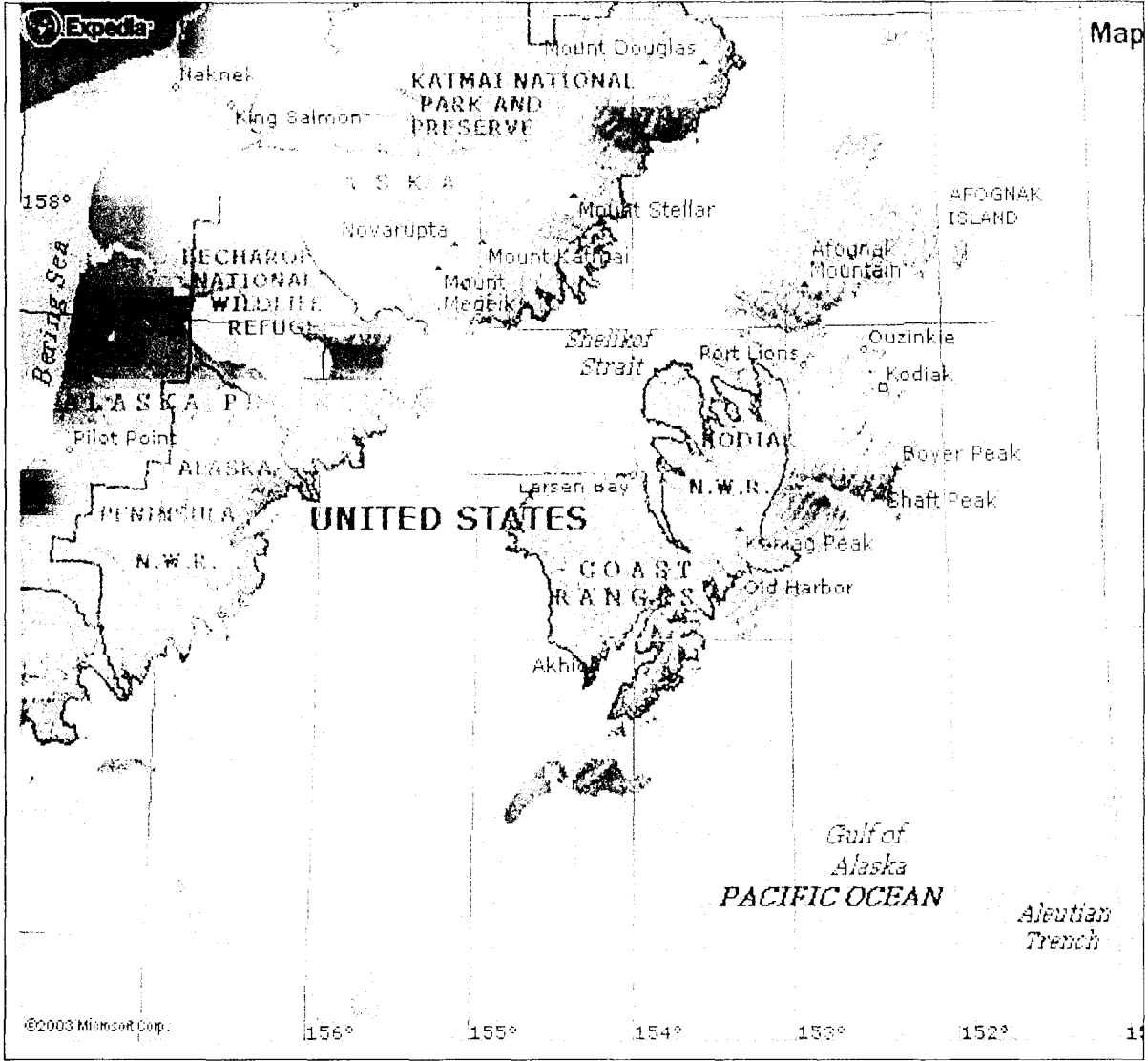
http://www.encyclopedia.com/html/section/Eskimo_EskimoCulture.asp - (25.05.2006)

<http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Atqasuk.htm>
(25.05.2006)

http://www.encyclopedia.com/html/section/Eskimo_ContemporaryLife.asp
(25.05.2006)

<http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Chuathbaluk.htm>
(25.05.2006)

Ek-1: İñupiaqların yaşadığı yeri gösteren harita.

Ek-2: Karlukların Alaska'da (Amerika) bulunduğu yeri gösteren harita.

(http://www.expedia.com/pub/agent_dll?qscr=mmfn&plce1=Karluk&wpst1=1&rtbl=0®1=2&cnty1=4&subm=1&fmap=1&&tpid=1&&zz=1098008822360&25.05.2006)

- Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*